

УДК: 355.1(477):338.245:323.263 «2010/2012»

DOI: 10.26661/swfh-2019-52-054

Встановлення контролю оточення Віктора Януковича над збройними силами України (2010 – 2012 рр.)

В. І. Денисенко

Центр вивчення Росії та окупованих територій
vadva3174@gmail.com

Ключові слова: Збройні сили України, військово-промисловий комплекс, Віктор Янукович, Михайло Єжель, Дмитро Саламатін, Укроборонпром.

Розкривається процес захоплення управління над Збройними силами та військово-промисловим комплексом України представниками донецького клану. Досліджено мету та обставини виникнення концерну «Укроборонпром». Висвітлюється роль Михайла Єжеля та Дмитра Саламатіна у комерціалізації оборонної сфери, участь у масштабному розкраданні державного майна. Окремо підкреслюється зв'язок цих діячів з російською верхівкою, що є доказом спроб Віктора Януковича обміняти частину національного суверенітету на особисті преференції.

Installation of control by Viktor Yanukovich's environment over the Armed Forces of Ukraine (2010 – 2012)

V. I. Denisenko

Centre for the study of Russia and the occupied territories

Key words: Armed Forces of Ukraine, military-industrial complex, Viktor Yanukovich, Mikhail Yezhel, Dmitry Salamatin, Ukroboronprom.

The process of capturing control over the Armed Forces and the military-industrial complex of Ukraine by representatives of the Donetsk clan is revealed. The purpose and circumstances of the emergence of the concern «Ukroboronprom» are investigated. The role of Michael Yezhel and Dmitry Salamatin in the commercialization of the defense sector, participation in the massive theft of state property is highlighted. It was separately emphasized the connection of these figures with the Russian elite, which is proof of Viktor Yanukovich's attempts to exchange part of national sovereignty for personal preferences.

Сучасна російсько-українська війна гостро поставила питання про становище Збройних сил України, зокрема під час правління четвертого українського Президента Віктора Януковича. Дана проблема не стала предметом окремих історичних досліджень і залишається у полі зору, перш за все, судових експертиз [1] та публіцистичних публікацій [2]. Спробуємо заповнити цей пробіл, проаналізувавши обставини підпорядкування української армії представникам донецького клану протягом 2010-2012 рр.

Ще 13 червня 2007 р., під час свого другого прем'єрства, Янукович призначив своїм радником на громадських засадах адмірала запасу Михайла Єжеля, який тоді був пенсіонером (втім, він на два роки молодший Януковича) [3]. За часів президентства Леоніда Кучми Єжель шість з половиною років командував українським військовим флотом: з 28 жовтня 1996 р. обіймав посаду заступника міністра оборони – командувача Військово-морськими силами України [4], з 20 серп-

ня 2001 р. – посаду головнокомандувача Військово-морських сил Збройних сил України [5], але 25 квітня 2003 р. Кучма звільнив його з цієї посади [6], а 6 жовтня 2003 р. звільнив з військової служби в запас за станом здоров'я [7].

Народився Єжель на Вінниччині, проте на його поглядах незворотним чином позначилися кліше радянської пропаганди на кшталт «росіяни та українці – брати, а бандерівці – вороги». Закінчивши 1975 р. Чорноморське вище військово-морське училище імені П.С. Нахімова у Севастополі, Єжель майже 18 років (з серпня 1975 р. по квітень 1993 р.) прослужив на Тихоокеанському флоті, з дворічною перервою (з вересня 1985 р. по серпень 1987 р.) на навчання на командному факультеті Військово-морської академії імені маршала Радянського Союзу А.А. Гречка у Ленінграді (зараз м. Санкт-Петербург РФ). Очоливши ВМС України, Єжель почав налагоджувати тісні зв'язки українського флоту із Чорноморським флотом РФ, що вилилося, зокрема, у започаткування спільних

україно-російських військово-морських навчань «Фарватер миру». Перші такі навчання відбулися у жовтні 1997 р. Показово, що росіяни прямо пропонували назвати ті навчання «Братство по зброю», а тодішній командувач Чорноморським флотом РФ адмірал Віктор Кравченко заявив, що «навчання покажуть, що третім країнам у Чорному морі робити нічого» і що проведення навчань допоможе «вирвати Україну з обіймів НАТО» [8].

Про погляди Єжеля на посаді командувача ВМС України свідчить епізод, про який розповів інший уродженець Вінниччини – віце-адмірал, герой Радянського Союзу Володимир Пилипенко (1918-2005 рр.). Будучи керівником Севастопольської організації Всеукраїнського об'єднання ветеранів Другої світової війни, Пилипенко докладав багато зусиль для примирення усіх учасників війни незалежно від того, на якій стороні вони воювали. Після його поїздки до Львова і зустрічі з лідером Братства воїнів УПА Михайлом Зеленчуком севастопольські комуністи оголосили віце-адмірала Пилипенка «зрадником військової присяги і своїх бойових товаришів» і організували справжнє цькування його через підконтрольні ЗМІ [9]. Пилипенко вирішив звернутися за захистом до Єжеля – і про результат розповів так: «Я щойно був у командувача ВМС адмірала Єжеля, земляка свого. Кажу йому: допоможи мені, ти ж маєш вплив у місті. Бо не лише в газетах брешуть на мене, але й додому дзвонять і ганьблять мене й дружину ті, хто живого гітлерівця і в очі ніколи не бачив». І почув ветеран війни від свого командувача-земляка: «А ти чого туди поїхав? Хто тебе посилав до тих бандерівців? Вони тобі треба? Я тобі нічим зарадити не можу», – промовивши це, Єжель випровадив героя війни з кабінету [10].

В якості радника прем'єр-міністра Януковича Єжель опікувався питаннями ВМС і Севастополя. Публічно він відзначився заявою про необхідність розробки і прийняття закону про морську політику України [11].

Юлія Тимошенко, відібравши у Януковича посаду глави уряду, 19 грудня 2007 р. звільнила Єжеля від виконання обов'язків радника прем'єр-міністра [12]. Але досвід Єжеля виявився потрібним Юрію Єханурову, який тоді освоювався на посаді міністра оборони. 5 лютого 2008 р. на нараді з керівним складом Міноборони та Збройних сил України Єхануров представив Єжеля в якості новопризначеного головного інспектора Міноборони [13]. 18 травня 2009 р. указом президента Віктора Ющенка Єжель був затверджений членом колегії Міноборони [14].

Після президентських виборів і зміни влади в Україні Єжелю не довелося піти з Міноборо-

ни. Навпаки, він його очолив. 11 березня 2010 р., коли Верховна Рада формувала новий уряд, Янукович звернувся до неї з поданням про призначення Єжеля міністром оборони [15], і вона задовольнила це прохання [16]. Вибір Януковичем кандидатури Єжеля виявився несподіваним не лише для оглядачів, а й для керівництва Партії регіонів і оточення Януковича.

Інтернет-газета «Українська правда» повідомляла, посилаючись на інформацію з власних джерел, що кандидатури на цю посаду змінювалися тричі. Спочатку головним претендентом вважався брат тодішнього голови Верховної Ради Володимира Литвина Микола Литвин, який в той час очолював Державну прикордонну службу. Потім всі були переконані у поверненні екс-міністра оборони Олександра Кузьмука, який тоді був народним депутатом України від ПР і очолював підкомітет з питань воєнної безпеки та оборони парламентського комітету з питань національної безпеки і оборони. Вранці 11 березня особиста справа Кузьмука була роздана на руки народним депутатам [17], і всі чекали, що Янукович назве це прізвище. Але, виступаючи з трибуни парламенту, Янукович висунув на посаду міністра оборони Єжеля. Рішення Януковича не призначати Кузьмука пояснювали різними причинами, у т.ч. лояльністю Кузьмука до НАТО. Джерела «Української правди» натякали, що Єжель став міністром оборони після рекомендації з Москви, де його пам'ятали ще по спільній роботі в Севастополі (саме там, поруч із базою Чорноморського флоту РФ, базувалися ВМС України до окупації Криму Росією) [18]. При цьому, головним лобістом Єжеля в оточенні Януковича був керівник Кабміну Микола Азаров, який давно був знайомий з Єжелем і виступив таким собі гарантом того, що Єжель не відійде від лінії партії.

У свою чергу, газета «Дзеркало тижня» нагадала, що Єжель «запам'ятався севастопольцям спільними з російським Чорноморським флотом парадами, бурхливими застіллями і балами з російськими друзями». Газета припустила, що призначення Єжеля на посаду міністра оборони було пролобійовано під час візиту Януковича в РФ 5 березня «заради зняття напруженості, що зросла останніми роками, навколо перебування на території України Чорноморського флоту РФ і нормалізації відносин флотів двох держав». «Не виключено також, – додала газета, – що на новопризначеного міністра буде покладено завдання з підготовки суспільної думки про пролонгацію перебування російського флоту у Криму після 2017 року». Крім того, видання зазначило «бізнес-інтереси новопризначеного міністра оборони» і ви-

слово припущення, що «основним напрямком удару» для Єжеля «стане сфера державних закупівель продовольства для харчування солдатів, якою він сильно-сильно “цікавився”, перебуваючи на посаді головного інспектора Міноборони, квартир, палива і речового забезпечення для Збройних сил, розпродажу військового майна і майна держпідприємств Міноборони» [19].

23 березня Янукович включив Єжеля до складу Координаційної ради з питань відзначення 65-ї річниці перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 років [20], а також до складу української частини Українсько-Російської міждержавної комісії, призначивши його головою української частини підкомітету з питань безпеки [21]. 6 квітня Янукович увів Єжеля до складу Ради національної безпеки і оборони [22].

Єжель зіграв значну роль у підготовці так званих Харківських угод. Мається на увазі підписана у Харкові 21 квітня 2010 р. Януковичем та тодішнім президентом Росії Дмитром Медведевим угода між Україною та Російською Федерацією з питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України. Цією угодою було подовжено дію трьох укладених у 1997 р. угод, що регламентують перебування Чорноморського флоту РФ у Севастополі, з 2017-го до 2042 р. («з наступним автоматичним подовженням на наступні п'ятирічні періоди, якщо жодна зі Сторін не повідомить письмово іншу Сторону про припинення їх дії не пізніше, ніж за один рік до завершення терміну дії») та встановлено орендну плату, яка, згідно з текстом угоди, «складається з платежів Російської Федерації Україні в розмірі сто мільйонів доларів США на рік, а також з додаткових коштів, які отримуються за рахунок зниження з дати набрання чинності цією Угодою ціни в розмірі до ста доларів США від встановленої чинним контрактом між НАК “Нафтогаз України” і ВАТ “Газпром”, на кожну тисячу кубометрів газу, що поставляється в Україну, виходячи з пільгового погодженого обсягу поставок, передбаченого згаданим контрактом, за такою формулою: при ціні триста тридцять три долари США і вище за тисячу кубометрів газу зниження складе сто доларів США, при ціні нижче триста тридцять три долари США зниження складе тридцять відсотків від такої ціни» [23]. «Українська правда» зазначала, що підготовка до підписання угоди відбувалася «протягом кількох днів у цілковитій секретності», а у Харкові «заходи з ізоляції преси від будь-якого доступу до інформації під час зустрічі двох президентів були безпрецедентними». І все ж «попередні висновки про результат зустрічі можна було зробити зі складу делегації переговорів у вузькому колі. Тінь Чорно-

морського флоту проглядалася досить чітко. Крім Сергія Львовича, глави МЗС Костянтина Грищенка і міністра палива і енергетики Юрія Бойка, на переговорах у вузькому форматі Януковича супроводжував також міністр оборони Михайло Єжель» [24]. Судячи з усього, Бойко відповідав за підготовку газової складової Харківських угод, а Єжель – військово-морської.

Слід зазначити і те, що з перших же місяців президентства Януковича і перебування Єжеля на посаді міністра оборони українське військо було втягнуто у демонстрацію «бойового братерства» з російським військом. Приводом для цього стало святкування 65-ї річниці перемоги. Кораблі Чорноморського флоту РФ направилися в три українських порти для участі в спільних парадах з українськими військовими у Миколаєві, Одесі і Керчі [25]. Також 9 травня спільні паради відбулися в Києві (за участю українських, російських і білоруських військових) і Севастополі [26].

31 травня Янукович своїм указом призначив начальником Генерального штабу – головнокомандувачем Збройних сил генерал-лейтенанта Григорія Педченка, який був активним діячем Партії регіонів. За часів Кучми Педченко дослужився до посади командувача військ Південного оперативного командування (був призначений 17 листопада 2003 р.), управління якого знаходилося в Одесі [27]. 7 липня 2005 р. президент Віктор Ющенко звільнив Педченка з цієї посади і зарахував у розпорядження міністра оборони [28]. 26 березня 2006 р. Педченко був обраний депутатом Одеської обласної ради за списком ПР. Одеська інтернет-газета «Думская» писала, що Янукович тоді домагався (але невдало) обрання Педченка головою облради [29]. 5 листопада 2009 р. Центральна виборча комісія зареєструвала Педченка довіреною особою Януковича у виборчому окрузі №138 (Суворовський район Одеси) на виборах президента [30]. А 31 березня 2010 р., трохи більше ніж через місяць після інаугурації Януковича, Педченко постановою уряду Азарова був призначений першим заступником міністра оборони [31]. 27 квітня Янукович увів Педченка до складу української частини підкомітету з питань безпеки Українсько-Російської міждержавної комісії, призначивши його заступником Єжеля як голови української частини цього підкомітету [32]. 2 червня Педченко постановою уряду був звільнений з посади першого заступника міністра оборони у зв'язку з переходом на роботу у Генштаб [33]. 20 серпня Янукович присвоїв Педченку військове звання генерал-полковника [34]. На місцевих виборах, що відбулися 31 жовтня, Педченко увійшов у першу трійку списку ПР до Одеської облради і був обраний депутатом [35].

1 липня Верховна Рада прийняла запропонований Януковичем закон «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [36]. Він визначив, зокрема, що основними засадами внутрішньої політики у сфері національної безпеки і оборони є забезпечення життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у зовнішньополітичній, оборонній, соціально-економічній, енергетичній, продовольчій, екологічній та інформаційній сферах; зміцнення обороноздатності держави, посилення відповідальності органів державної влади всіх рівнів за неналежну підготовку і забезпечення безпеки держави; реформування Збройних сил України та інших військових формувань з метою забезпечення їх максимальної ефективності та здатності оперативного реагувати на потенційні загрози Україні, надання особливої уваги прикриттю повітряного і морського простору держави, всебічному забезпеченню Збройних сил України; забезпечення поступового переходу до комплектування Збройних сил України на контрактній основі, насамперед за спеціальностями, що визначають боєздатність підрозділів тощо.

Законом передбачено, що Україна як європейська позаблокова держава здійснює відкрити зовнішню політику і прагне співробітництва з усіма заінтересованими партнерами, уникаючи залежності від окремих держав, груп держав чи міжнародних структур. Основними засадами зовнішньої політики є забезпечення національних інтересів і безпеки України шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально-визнаними принципами і нормами міжнародного права; забезпечення дипломатичними та іншими засобами і методами, передбаченими міжнародним правом, захисту суверенітету, територіальної цілісності та непорушності державних кордонів України, її політичних, економічних, енергетичних та інших інтересів. Також передбачено дотримання Україною політики позаблоковості, що означає неучасть України у військово-політичних союзах, пріоритетність участі у вдосконаленні та розвитку європейської системи колективної безпеки, продовження конструктивного партнерства НАТО та іншими військово-політичними блоками з усіх питань, що становлять взаємний інтерес та забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі.

Цей закон, який ЗМІ називали «законом про відмову від НАТО», був підписаний Януковичем 15 липня і набув чинності 20 липня [37; 38]. Міно-

борони і Генштаб Збройних сил повинні були керуватися цим законом. Ніяких розбіжностей між Януковичем, Єжелем і Педченком з питання доцільності позаблокового статусу України не було, оскільки і Єжель, і Педченко мали проросійську орієнтацію.

Однак це зовсім не означає, що у трикутнику Янукович – Єжель – Педченко взагалі не було ніяких розбіжностей. Досить швидко Янукович почав виказувати незадоволення Єжелем і шукати нагоди для його відставки.

6 липня «Дзеркало тижня» повідомило, що відбудеться позачергове засідання РНБО, на якому буде розглянуто ситуацію, що склалася у Збройних силах. За інформацією газети, результатом засідання має стати відставка Єжеля. Приводом для цього, як повідомили джерела видання в адміністрації Януковича, стало невдоволення Януковича станом справ у Збройних силах за підсумками візиту до Криму 2-4 липня. Зокрема, під час відвідин севастопольського аеродрому «Бельбек» Янукович поцікавився, яка кількість наявних літаків піднімається у повітря. У відповідь Януковичу повідомили, що із 20 винищувачів у повітря зможе здійснитися лише один. За даними видання, у проект рішення РНБО увійшов пункт, де йдеться про незадовільні результати роботи Єжеля, у зв'язку з чим рекомендується звільнити його з посади. Газета розповіла, що, за її інформацією, на засіданні РНБО буде присутнім і виступить із доповіддю народний депутат Олександр Кузьмук, який і змінить Єжеля на посаді міністра оборони. Але, сповістила газета, Єжель вже знає про підготовку відсторонення його від займаної посади і навіть звернувся за допомогою до прем'єр-міністра Миколи Азарова – їхня позапланова зустріч відбулася 6 липня [39].

Засідання РНБО, присвячене питанню Збройних сил, відбулося 8 липня. «У мене є відчуття, що треба приймати радикальні заходи і по кадрових питаннях, і з питань фінансування, – заявив Янукович, відкриваючи засідання. – Я не збираюся чекати, коли півень прокукує. Будемо приймати рішення сьогодні». За словами Януковича, він прийняв рішення про скликання РНБО після відвідин минулої неділі, 4 липня, аеропорту «Бельбек» у Криму для перевірки підготовки до святкування 1 серпня (теж у неділю) Дня Військово-морських сил Збройних сил України. «Я почав питати керівника військової частини: “Як ви виконуєте завдання бойові, як ви чергуєте?” Він сказав, що ситуація дуже складна, ми не готові до виконання завдань. Це я кажу про те, що я маю право сказати на камери», – відзначив Янукович. Він обурився, що Єжель збирався приле-

тіти до аеропорту безпосередньо у день святкування. «І я сам собі задав питання: “Міністр, як весільний генерал, приїде у неділю до Криму”. Коли приймається рішення проводити такі заходи, міністр їде заздалегідь і їх готує», – наголосив Янукович. Він також нагадав, що це вже друге за три місяці засідання РНБО, присвячене питанню Збройних сил. «Перший раз ми розглядали питання у квітні. Ми визначилися, що почнемо працювати, але я не почув, не побачив ініціативи. Я не побачив того хвилювання, яке повинне бути у відповідальних людей, тим паче тих, хто носить генеральську форму, хто повинен дбати про державу, про її захист, – зазначив Янукович. – Тому я прийняв рішення розглянути це питання на РНБО таким складом, щоб ми з вами зробили відповідні висновки, що будемо робити далі» [40].

Однак ніяких кадрових рішень на тому засіданні не було прийнято. Один з учасників засідання розповів «Дзеркалу тижня»: «Індюгенцію Єжелю випросив прем'єр Микола Азаров. На один місяць. Вирішено, що в середині серпня РНБО ще раз заслухає міністра оборони, якому за місяць доручено розробити план невідкладних дій» [41]. Тут слід зазначити, що це був ранній період правління Януковича, який в той час іще мав певні бажання робити певні зміни, в тому числі і в армії. Схоже, Янукович дійсно був невдоволений Єжелем з двох причин: по-перше, той не відповідав займаній посаді і не виправдовував покладених на нього сподівань, а по-друге, Янукович не вважав Єжеля «своїм» міністром, сприймав його як нав'язану ззовні кандидатуру, тому й хотів замінити його на когось більш «свого» і більш адекватного. Однак ті самі зовнішні сили, які нав'язали Єжеля, потім не дозволяли позбутися його. Про те, що це був тиск із Кремля, можна судити з подальших дій Єжеля, який наполегливо зміцнював зв'язки між збройними силами України і Росії та, зокрема, між українськими ВМС і Чорноморським флотом РФ.

21 жовтня посол РФ в Україні Михайло Зурабов заявив, що Україна і Росія найближчим часом підпишуть до п'яти угод з питань перебування Чорноморського флоту РФ в Криму. Посол нагадав, що підкомісія щодо ЧФ російсько-української міждержавної комісії існує вже давно, проте тільки останнім часом її робота активізувалася [42].

16 листопада вийшло інтерв'ю Єжеля, в якому він розповів, що Україна і Росія відновлюють проведення спільних військових навчань. «Співпраця з Російською Федерацією покращилася і розширилася. Ми відновили проведення тих навчань і програм, які з різних причин були тимчасово припинені», – сказав міністр. Зокрема, за його словами, йдеться про україно-російські навчання

«Фарватер миру», проведення яких було припинено у 2005 р. Єжель додав, що сторони планують зробити ці навчання більш масштабними і насиченими, «з відпрацюванням таких завдань, як підняття сил по тривозі з їхнім виходом в зазначений район, з виконанням завдань протичовнової, протидесантної та протиповітряної оборони, конвоювання суден, забезпечення висадки десанту». Міністр зазначив, що у 2011 р. заплановано проведення трьох україно-російських навчань: «Фарватер миру», навчання чергових сил протиповітряної оборони і навчання механізованих підрозділів у тристоронньому форматі спільно з білоруською стороною. Крім того, додав Єжель, Україна отримала запрошення від російської сторони взяти участь у навчаннях сил протиповітряної оборони на полігоні «Ашулук» в Астраханській області Росії [43].

Щодо співпраці з російськими військовими Єжель не мав розбіжностей з Педченком. 16 лютого 2011 р. Педченко повідомив, що українські та російські військові на цей рік запланували більше 80 спільних українсько-російських заходів. Педченко висловив сподівання, що всі заплановані заходи вдасться виконати. У тому числі провести спільні українсько-російсько-білоруські навчання «Козацький степ» на полігоні Широкий лан у Миколаївській області. Говорячи про відносини між збройними силами України і Росії, Педченко висловив переконання в тому, що вони повинні бути якомога більш дружніми, взаємовигідними, ґрунтуватися на довірі. Педченко наголосив, що сьогодні перспективні плани розвитку двостороннього співробітництва розглядаються українською стороною вже з урахуванням не тільки можливості обміну досвідом на рівні генеральних штабів, видів і родів збройних сил, але і практичної роботи на рівні молодших командирів і солдатів [44].

24-27 лютого 2011 р. Єжель здійснив візит до Росії, безпрецедентний тим, що його маршрут досяг аж Камчатки. Разом із російським міністром оборони Анатолієм Сердюковим Єжель побував у декількох віддалених гарнізонах Тихоокеанського флоту, на якому колись сам служив. Єжель не тільки відвідував бойові кораблі та військові частини, але й дивився, яке житло будують для російських військових. 27 лютого в Оренбурзі, вже на зворотньому шляху, Сердюков і Єжель розповіли про можливу співпрацю у майбутньому. Зокрема, Єжель заявив, що українські Військово-морські сили можуть провести спільний збір-похід з кораблями Чорноморського флоту Росії. Спільний збір-похід кораблів, зазначив Єжель, полегшує вирішення завдань для українського і російського флотів, насамперед у засобах забезпечення. «Ми

можемо допомагати один одному закривати райони і проводити інші дії, які можуть бути елементами підготовки до великих навчань типу "Фарватер миру", – сказав Єжель. У свою чергу Сердюков зазначив: «З нашого боку є пропозиція провести спільні військові навчання з Україною в будь-якому форматі: на землі, в повітрі, на морі» [45].

Крім того, Сердюков розповів журналістам, що вони з Єжелем обговорили хід військової реформи в Росії та вирішення соціальних питань військовослужбовців. А Єжель повідомив про свій намір використовувати російський досвід [46]. У зв'язку з цим директор військових програм Центру Разумкова Микола Сунгуровський скептично оцінив ефективність візиту Єжеля на Далекий Схід Росії. «Я думаю, що спроба Міністерства оборони України копіювати досвід Росії свідчить швидше не про те, що нема грошей, а що нема ідеї, як реформувати. Копіювання досвіду Росії – більш ніж під знаком питання. Оскільки Росія й Україна ні територіально, ні ресурсно не співставні. По-друге, різний статус. Якщо Росія – блокова держава, то Україна – позаблокова держава. Як можна урівняти моделі будівництва збройних сил?» – зазначив експерт [47].

20 квітня 2011 р. Єжель приймав Сердюкова у Києві. Вони провели спільну прес-конференцію на держпідприємстві «Антонов». Там Єжель заявив, що Міноборони України планує почати підготовку українських військових фахівців в російських вищих військових навчальних закладах: «в Академії Генерального штабу Російської Федерації, інших вищих навчальних закладах різних родів військ, а також на офіцерських курсах» [48].

Паралельно цьому розгортався ще один сюжет – Росія отримувала дедалі більший вплив на українські державні компанії, що займаються експортом і виробництвом продукції військового призначення. Перший важливий крок у цьому напрямку було зроблено 10 червня 2010 р., коли Янукович своїм указом призначив генеральним директором державної компанії з експорту та імпорту продукції і послуг військового та спеціального призначення «Укрспецекспорт» Дмитра Саламатіна [49]. Важливість цього кроку Янукович підсилив тим, що 2 листопада 2010 р. увів Саламатіна до складу української частини Українсько-Російської міждержавної комісії [50].

Дмитро Саламатін народився і до 1991 р. працював у Казахстані, потім переїхав до Москви. Його батько Альберт Саламатін у 1992-1994 рр. був міністром промисловості Казахстану, згодом теж переїхав до Росії і у 1998-2000 рр. очолював комітет вугільної промисловості при Мінпаливенерго РФ.

Як дослідила газета «Ділова столиця», на початку 1990-х Дмитро Саламатін, який працював тоді гірничим майстром на одній із шахт Караганди, вступив у шлюб з Наталею Сосковець, чий батько, Олег Сосковець, займав впливову посаду гендиректора Карагандинського металургійного комбінату (зараз – «Міттал Стіл Теміртау»). У 1991 р. Олег Сосковець очолив Міністерство металургії СРСР, і за ним в Москву переїхав зять, влаштувавшись працювати консультантом в одну з перших приватних компаній того часу – СП «СИТЭК». Після розвалу СРСР Олег Сосковець працював президентом корпорації «Росчермет», першим віце-прем'єром – міністром промисловості Казахстану, президентом Казахстанського союзу промисловців і підприємців, у жовтні 1992 р. обійняв посаду голови комітету РФ з металургії, а у квітні 1993 р. пішов на підвищення, ставши першим заступником голови уряду РФ. І вже через місяць Дмитро Саламатін сів у крісло комерційного директора в московському ЗАТ «Русское топливо», що спеціалізувалося на торгівлі обладнанням для металургії. У червні 1996 р. Олег Сосковець втратив свою впливову посаду через скандал, пов'язаний з виносом з Будинку уряду РФ в коробці з-під паперу 500 тис. дол. готівкою. Невдовзі Дмитро Саламатін вирішив переїхати в Україну. Офіційно з 1998 р. він працював у Москві радником президента Міжнародного гірничого конгресу з питань взаємодії з Україною, але джерела «ДС» стверджують, що в цей час він активно займався бізнесом в Україні. Першою фірмою, яку Саламатін заснував в Україні (у 1998 р.), стало ТОВ «Українська енергетична компанія». За даними «ДС», цьому підприємству належали ТОВ «Мед-препарати» (продавало ліки через власну мережу аптек) і ЗАТ «Українська енергетична компанія» (реалізовувало електроенергію за нерегульованим тарифом). У 1999 р. Саламатін створив фірму «Хмельницькийгазавтоматика», яка також заробляла на поставках електроенергії, а через рік його бізнес-імперія приросла ще двома енерготрейдерами: ТОВ «Торговий дім "Кузбас-Україна"» (поставляло природний газ) і ТОВ «Схід-енерго» (займалося постачанням електроенергії) [51].

У квітні 1999 р. Дмитро Саламатін переїхав в Україну, 6 грудня 2005 р. отримав українське громадянство, а вже через 10 днів, 16 грудня, був зареєстрований кандидатом у народні депутати України під №88 у списку ПР (про себе зазначив «тимчасово не працює») [52]. За підсумками виборів 26 березня 2006 р. став народним депутатом, у Верховній Раді отримав посаду першого заступника голови комітету з питань науки і освіти. На позачергових виборах парламенту, які

пройшли 30 вересня 2007 р., знову був обраний від ПР (№86 у списку). У Верховній Раді увійшов до складу комітету з питань бюджету, запам'ятався хіба що бійками (зокрема, член фракції НУНС Юрій Кармазін заявив, що 13 березня 2008 р. Саламатін розбив голову одному з членів фракції БЮТ [53], також Саламатін брав участь у бійці 12 листопада 2008 р. перед звільненням Арсенія Яценюка з посади голови Верховної Ради [54], а 27 квітня 2010 р. під час ратифікації у Верховній Раді Харківських угод він у запалі парламентської боротьби переламав ніс члену фракції НУНС Володимиру Карпуку) [55].

Ніякого відношення до оборонної сфери Саламатін раніше не мав. Тому раптове отримання ним посади гендиректора «Укрспецекспорту» виглядало як здобуття агентом російських спецслужб контролю над українським експортом та імпортом озброєнь. У такому разі це кадрове рішення мало бути нав'язано Януковичу з Кремля. Втім, «Українська правда» розповіла іншу версію: «Державну компанію “Укрспецекспорт”, яка займається торгівлею зброєю, очолив персональний друг Бориса Колеснікова Дмитро Саламатін. Львовчкін не зміг переламати ситуацію. У підсумку Саламатін замінив на цій посаді Сергія Бондарчука, який є товаришем Львовчкіна, кумом його сестри Юлії Новикової та братом дружини Юрія Ладного – заступника Львовчкіна в адміністрації президента» [56].

Перейшовши на роботу в «Укрспецекспорт», Саламатін не одразу склав депутатський мандат. Іноді він з'являвся у Верховній Раді. 16 грудня 2010 р. він ще раз прославився участю в побитті депутатів від опозиції, після чого кількох членів фракції БЮТ відвезли до лікарні. Народний депутат Анатолій Гриценко заявляв тоді, що Саламатіна викликали в парламент для участі в бійці навмисно. «Його викликали в парламент для мордобою, тобто бійка була спланованою», – стверджував Гриценко [57].

Зокрема, член фракції БЮТ Володимир Бондаренко повідомив після побиття: «Травму руки я отримав після удару стільцем, який наніс Саламатін» [58]. У своїй заяві до Генпрокуратури Бондаренко зазначив: «Депутат Саламатін здійснив спробу нанести мені удар стільцем по голові. Мене врятувало лише те, що я встиг підставити під удар руку...» [60]. То був «фірмовий стиль» Саламатіна. Незадовго до того, 11 серпня, Саламатін прямо в службовому приміщенні «Укрспецекспорту» подібним чином побив директора державного науково-виробничого підприємства «Термохолод» Юрія Кисельова, з яким у нього був господарський конфлікт. За словами Кисельова, Саламатін почав йому нецензурно погрожувати.

«Потім він схопив офісне крісло, яке там стояло, і з усього маху вдарив мене по голові», – розповів Кисельов [60]. 24 вересня перший віце-спікер парламенту Адам Мартинюк оголосив про запит члена фракції БЮТ Андрія Павловського до генпрокурора щодо перевірки фактів побиття народним депутатом, керівником «Укрспецекспорту» Саламатіним директора державного науково-виробничого підприємства «Термохолод» [61].

30 вересня 2010 р. Конституційний суд скасував конституційну реформу, прийняту Верховною Радою 8 грудня 2004 р. Після цього Янукович затіяв масштабне переформатування виконавчої влади, яке зачепило і оборонну сферу. 9 грудня він видав указ «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади», яким, зокрема, ліквідував Міністерство промислової політики і доручив Кабінету міністрів «здійснити у місячний строк заходи щодо створення державного господарського об'єднання “Укроборонекспорт” з державних підприємств, які здійснюють господарську діяльність у сфері розроблення, виготовлення, реалізації, ремонту, модернізації та утилізації озброєння, військової і спеціальної техніки та боєприпасів, беруть участь у військово-технічному співробітництві з іноземними державами» [62].

28 грудня Янукович видав указ «Про заходи щодо підвищення ефективності діяльності оборонно-промислового комплексу України», яким змінив назву створюваного державного господарського об'єднання з «Укроборонекспорт» на «Укроборонпром» і установив, що генеральний директор «Укроборонпрому» призначається на посаду за поданням прем'єр-міністра та звільняється з посади президентом України. Також цим указом Янукович доручив Кабінету міністрів здійснити у місячний строк після створення «Укроборонпрому» заходи щодо передачі в управління «Укроборонпрому» пакетів акцій, що належать державі у статутних фондах акціонерних товариств, які здійснюють господарську діяльність у сфері розроблення, виготовлення, реалізації, ремонту, модернізації та утилізації озброєння, військової і спеціальної техніки та боєприпасів, беруть участь у військово-технічному співробітництві з іноземними державами; крім того, визначити разом із Міністерством оборони, Фондом державного майна, Державним агентством з управління державними корпоративними правами та майном, Державним космічним агентством перелік акціонерних товариств, пакети акцій яких перебувають у державній власності та можуть бути передані в управління «Укроборонпрому» [63].

Наступного дня, 29 грудня, уряд своєю постановою утворив державний концерн «Укроборон-

пром», включивши до нього державну компанію «Укрспецекспорт» та шість її дочірніх підприємств [64; 65]. Але це був лише початковий етап виконання указів Януковича. 19 січня 2011 р. уряд додав до складу «Укроборонпрому» ще шість держпідприємств [66], 6 квітня 2011 р. – ще 111 держпідприємств, у т.ч. 16 підприємств Міністерства оборони [67], 13 червня 2012 р. – ще одне держпідприємство Міноборони [68]. Після революції концерн поповнився (згідно з постановами уряду від 31 березня і 15 червня 2015 р.) трьома авіабудівними підприємствами, але й без цього він мав дуже великі виробничі потужності, ставши однією з найбільших промислових компаній України [69; 70].

Цей величезний концерн від початку створювався «під Саламатіна». 4 січня 2011 р. Янукович своїми указами звільнив Саламатіна з посади гендиректора «Укрспецекспорту» і призначив його на посаду гендиректора «Укроборонпрому» [71; 72]. 4 лютого Верховна Рада припинила достроково повноваження народного депутата Саламатіна «у зв'язку з особистою заявою про складення ним депутатських повноважень» [73]. 8 червня Янукович своїм указом увів Саламатіна до складу Ради експертів з питань українсько-російських відносин [74].

Звісно, самотужки Саламатін не зміг би впоратися з завданням створення концерну. Максимальну організаційну допомогу йому надавав тодішній перший віце-прем'єр – міністр економічного розвитку і торгівлі Андрій Ключев. Він фактично був куратором і, очевидно, ідеологом «Укроборонпрому» в уряді.

До складу концерну увійшли усі підприємства оборонних галузей промисловості ліквідованого Мінпромполітики, а також ремонтні підприємства Міноборони, які виконують особливо важливу функцію підтримання боєздатності Збройних сил під час ведення бойових дій. Міністр оборони Єжель не зміг чи, радше, не захотів чинити цьому спротив – на відміну від тодішнього керівництва Державного космічного агентства, яке попри шалений тиск Ключева, під різними приводами, до останнього затягувало вирішення питання передачі і не передало жодного підприємства під управління «Укроборонпрому». Аналогічно вчинило Міністерство внутрішніх справ, залишивши у себе казенне науково-виробниче підприємство «Форт» [75].

Постало питання, як управляти концерном, якщо у Саламатіна відсутній будь-який досвід роботи в оборонній промисловості (хоч українській, хоч казахстанській чи російській). Уряд знайшов вихід, прийнявши 9 червня 2011 р. постанову,

якою утворив Міжвідомчу комісію з реструктуризації підприємств оборонно-промислового комплексу. Головою комісії було затверджено Ключева, а заступником – Саламатіна [76; 77]. Андрій Ключев, який мав особисті контакти високого рівня в Москві (саме він був ідеологом фактичної передачі одного з ключових гравців фінансової сфери України «Промінвестбанка» російському ВЕБу, який був «улюбленим дітищем» Путіна), хотів стати людиною, яка буде курувати один з ключових напрямків україно-російських стосунків. І йому це вдалося на першому етапі.

Важливо зазначити, що спеціально під «Укроборонпром» був прийнятий окремий закон, який дозволив виписати статут концерну так, що генеральний директор концерну, зокрема, призначає на посаду та звільняє з посади керівників учасників концерну, укладає і розриває з ними контракти без погодження Уряду (31 серпня постановою уряду було затверджено статут концерну) [78]. Згідно із статутом, генеральний директор концерну, зокрема, призначає на посаду та звільняє з посади керівників учасників концерну, укладає і розриває з ними контракти. Уряд на ці рішення ніякого впливу не має.

У той час як позиції Саламатіна зміцнювалися, загострилися стосунки між міністром оборони і начальником Генштаба, які не поділили повноваження. 16 вересня газета «Дзеркало тижня» повідомила, що конфлікт між Міноборони та Генштабом «виник на ґрунті майнових відносин». «Щоб прискорити процес поліпшення свого добробуту і взяти всі фінансові та майнові потоки у Збройних силах в одні руки, у надрах Міноборони недавно народився лист на ім'я Верховного Головнокомандувача. У цьому опусі пропонують узагалі ліквідувати Генеральний штаб як зайву ланку, а війська і сам Генштаб підпорядкувати особисто міністру, при цьому “позбавити ГШ командних функцій і виконавчих повноважень”, – розповіла газета. – В цьому багатосторінковому документі не забуто й начальника Генерального штабу, якому запропоновано скромну посаду “головного військового радника міністра оборони”. Ну, якщо розвивати подібний сценарій, то вже треба було робити Г. Педченка й зовсім ад'ютантом його превосходительства міністра. Звичайно ж, неважко здогадатися, що М. Єжель пропонує президенту створити аж ніяк не оригінальну структуру управління Збройними силами – практично всі диктаторські режими використовували подібний підхід. Не хотілося б пов'язувати дії М. Єжеля та його пропозиції главі держави із задумом з реалізації реформи в армії. Ним, скоріш за все, рухає лише бажання охопити неохоплені фінансові потоки та продати непро-

дане військове майно» [79]. Зрештою скандали навколо Міноборони призвели до того, що Єжель знову опинився у списку кандидатів на відставку і при цьому втратив підтримку Азарова [80; 81].

2 листопада 2011 р. Азаров на розширеному засіданні уряду, яке проходило за участі Януковича, розкритикував роботу Єжеля і наголосив, що до Кабінету міністрів надходить багато тривожних сигналів щодо ситуації у Міноборони. «Стан справ у армії не покращився. Житло для військовослужбовців не будується, оборонні замовлення не виконуються. А міністр всю енергію витрачає на скандали: то тендери зриває, то не може налагодити питання з харчуванням солдат, то з'ясовує з начальником Генштабу, хто головніший», – обурився прем'єр і сказав, що дуже шкодує про те, що Єжель не зробив висновків з критики, яка звучала в його бік на засіданні РНБО 8 липня 2010 р. [83].

Після того повідомлення про очікувану відставку Єжеля з'являлися регулярно щомісяця. Нарешті 8 лютого 2012 р. Янукович своїм указом звільнив Єжеля з посади міністра оборони [84]. Невдовзі, 24 лютого, Янукович призначив Єжеля своїм радником [85].

Пізніше, 3 квітня 2013 р., Янукович звільнив Єжеля з посади свого радника і призначив послом в Республіці Білорусь [86; 87]. З останньої посади Єжеля звільнив уже президент Петро Порошенко 11 травня 2015 р. [88].

Через рік після відставки Єжеля з посади міністра оборони його діяльністю зацікавилася Генпрокуратура. 4 лютого 2013 р. було відкрито кримінальне провадження №4201300000000042, однак ГПУ тоді не оприлюднила цю інформацію [89].

Про справу проти Єжеля стало відомо лише 13 листопада 2013 р., коли газета «Дзеркало тижня» повідомила, посилаючись на своє джерело в ГПУ, що співробітники ГПУ провели в Міноборони в'їмку документів, пов'язаних з діяльністю Єжеля. Як розповіло джерело газети, правоохоронців цікавили взаємини экс-міністра з комерційними компаніями, які забезпечували харчування солдатів у 2011-2012 рр. За даними джерела, дорученнями міністра від 2011 і 2012 рр. всі ці комерційні структури були звільнені від сплати комунальних платежів – за світло, газ і тепло. В результаті Міноборони, за попередніми даними слідства, заплатило за комунальні послуги двічі: вперше при оплаті за бюджетні кошти утримання інфраструктури підрозділів Збройних сил, а вдруге – коли розраховувалося за послуги компаній, які забезпечували харчування. Адже, за даними слідства, після доручень Єжеля про звільнення цих компаній від сплати комунальних платежів договірна ціна послуг цих компаній не була пе-

реглянута сторонами і, відповідно, не була знижена на суму витрат на комунальні послуги. У ГПУ оцінили можливий збиток від розпоряджень экс-міністра у 46,7 млн грн. [90].

22 травня 2014 р. ГПУ підтвердила, що її головним управлінням нагляду за додержанням законів у воєнній сфері відкрито кримінальне провадження щодо того, що Міноборони за вказівкою Єжеля відшкодувало за фіктивними угодами 40 млн. грн. комерсантам на комунальні потреби, тобто комерційні структури користувались водою, електроенергією, приміщеннями Збройних сил і ще отримували за це компенсацію. Таким чином, вказану суму їм було просто «подаровано» [91].

8 серпня 2014 р. у межах здійснення досудового розслідування у кримінальному провадженні №4201300000000042, відкритому 4 лютого 2013 р., Єжелю було повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 364 Кримінального кодексу (зловживання владою або службовим становищем, яке спричинило тяжкі наслідки) з максимальним покаранням до шести років позбавлення волі. 13 серпня про це оголосив тодішній генпрокурор Віталій Ярема [92; 93].

11 березня 2016 р. ГПУ поінформувала, що Головною військовою прокуратурою ГПУ складено повідомлення про підозру Єжелю за неналежне виконання службових обов'язків під час погодження у 2011 р. Переліку військового майна Збройних Сил України, що підлягає відчуженню. «У подальшому це рішення надало можливість Міністерству оборони України здійснити неправомірне відчуження двох важких стратегічних бомбардувальників ТУ-95МС суб'єкту підприємництва, що спричинило тяжкі наслідки у вигляді матеріальних збитків державі в особливо великому розмірі на суму понад 24 млн грн. Під час досудового розслідування встановлено місцезнаходження повітряних суден та їх комплектуючих, на них накладено арешт, чим попереджено подальшу реалізацію літаків та їх комплектуючих до Російської Федерації. Досудове слідство у провадженні триває», – зазначалося у повідомленні ГПУ. За інформацією ГПУ, Єжелю інкримінується вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 367 КК (службова недбалість, яка спричинила тяжкі наслідки) з максимальним покаранням до п'яти років позбавлення волі [94].

Невдовзі, 14 березня, головний військовий прокурор Анатолій Матіос повідомив, що экс-міністр оборони Єжель оголошений у розшук. Матіос додав, що, за його даними, Єжель переховується у Білорусі [95]. Невдовзі це підтвердив сам Єжель, запевнивши, що повернеться в Україну в тому разі,

якщо будуть гарантії його безпеки і буде знято висунуті проти нього звинувачення [96].

22 серпня 2016 р. Печерський районний суд Києва задовольнив клопотання військової прокуратури, надавши дозвіл на проведення спеціального (заочного) досудового розслідування стосовно экс-міністра оборони Єжеля, якого підозрюють у злочинах, передбачених ч. 2 ст. 364 КК. За даними слідства, протягом 2011-2012 рр. экс-міністр видав чотири доручення, згідно з якими оплата комунальних послуг приватних компаній була здійснена за рахунок коштів держбюджету без подальшої компенсації, цими своїми діями экс-міністр завдав державі збитки на суму близько 43 млн грн. Суд видав дозвіл на затримання і примусову доставку экс-міністра в суд для обрання йому запобіжного заходу [97]. Йдеться про кримінальне провадження, відкрите 4 лютого 2013 р.

27 вересня 2016 р. ГПУ поінформувала, що Головною військовою прокуратурою завершено спеціальне досудове розслідування у кримінальному провадженні за підозрою экс-міністра оборони Єжеля у скоєнні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 364 КК. У ГПУ зазначили, що захисту Єжеля повідомлено про завершення досудового розслідування, а також наголосили, що підозрюваний у будь-який час може відвідати слідчого для ознайомлення з матеріалами кримінального провадження [98].

9 грудня 2016 р. у Солом'янський районний суд Києва направлено обвинувальний акт для здійснення заочного засудження экс-міністра оборони Єжеля. Про це 20 грудня повідомив генпрокурор Юрій Луценко, наголосивши, що це «перший заочний процес над міністром Януковича» [99]. 11 липня 2017 р. суд провів перше підготовче засі-

дання в рамках розгляду кримінального провадження щодо Єжеля. Після засідання прес-секретар генпрокурора Лариса Сарган повідомила, що Солом'янський райсуд викликає Єжеля на 10:00 18 серпня. Вона зазначила, що «якщо Єжель не з'явиться на засідання, судді зможуть почати розгляд справи у заочному порядку» [100].

Єжель на суд так і не з'явився. 5 липня 2018 р. Солом'янський райсуд ухвалив задовольнити клопотання прокурора і здійснювати спеціальне судове провадження у кримінальному провадженні з обвинувачення Єжеля у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 364 КК. Суд мотивував свою ухвалу тим, що Єжель «переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності і оголошений у розшук та наявні фактичні дані, що він перебуває за межами території України понад 6 місяців». Також у мотивувальній частині ухвали серед іншої інформації згадується довідка Головного управління військової контррозвідки за 16 травня 2017 р., якою встановлено, що Єжель у Республіці Білорусь надано статус біженця і що він за оперативними даними мешкає з родиною в Мінську, де винаймає квартиру [92].

Таким чином, протягом 2010-2012 рр. над українськими Збройними силами та ВПК було встановлено контроль представників клану Віктора Януковича. Провідну роль у цьому відіграли міністр оборони України Михайло Єжель та голова «Укроборонпрому» Дмитро Саламатін. Вони були тісно з російськими політичними елітами, що свідчить про спроби Віктора Януковича обміняти частину національного суверенітету на лояльне ставлення влади РФ.

Джерела та література

1. Чисельність Збройних Сил України у 1993-2015 рр. URL: <https://www.ukrmilitary.com/2015/03/1993-2015.html> (дата звернення 14 травня 2019 р.).
2. Хто знищував військовий потенціал ЗСУ у 1991-2014 роках. URL: https://24tv.ua/hto_znishhuvav_viyskoviy_potentsial_zsu_u_1991_2014_roka_pidozryuyutsya_vsi_ministri_oboroni_n1107143 (дата звернення 14 травня 2019 р.).
3. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.06.2007 № 389-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-2007-%D1%80> (дата звернення 14 травня 2019 р.).
4. Указ Президента України від 28.10.1996 № 997/96. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997/96> (дата звернення 14 травня 2019 р.).
5. Указ Президента України від 20.08.2001 № 648/2001. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/648/2001> (дата звернення 14 травня 2019 р.).
6. Указ Президента України від 25.04.2003 № 371/2003. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/371/2003> (дата звернення 14 травня 2019 р.).
7. Указ Президента України від 06.10.2003 № 1154/2003. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1154/2003> (дата звернення 14 травня 2019 р.).
8. Притула В. Приказано крепить морскую дружбу. Зеркало недели. 1997. 31 октября. URL: https://zn.ua/POLITICS/prikazano_krepiť_morskuu_druzhbu.html (дата звернення 14 травня 2019 р.).
9. Романов Р. В Севастополе удовлетворен иск, предъявленный газете «Севастопольская правда». URL: <http://khrpg.org/index.php?id=977937662> (дата звернення 14 травня 2019 р.).

10. За честь героя. URL: <http://vspm.od.ua/za-chest-geroya/> (дата звернення 14 травня 2019 р.).
11. Кому и зачем нужен Закон о морской политике. Объясняет Михаил Ежель. URL: <https://www.unian.net/society/51959-komu-i-zachem-nuzhen-zakon-o-morskoj-politike.html> (дата звернення 15 травня 2019 р.).
12. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 19.12.2007 № 1157-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1157-2007-%D1%80> (дата звернення 15 травня 2019 р.).
13. Єхануров представив генералам нового Головного інспектора Міноборони. URL: <http://www.kreschatic.kiev.ua/ua/3235/news/1202207951.html> (дата звернення 15 травня 2019 р.).
14. Указ Президента України №332/2009. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3322009-8920> (дата звернення 15 травня 2019 р.).
15. Верховна Рада України. Стенограма пленарного засідання. 11 березня 2010 р. URL: <http://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/910.html> (дата звернення 15 травня 2019 р.).
16. Постанова Верховної Ради України від 11.03.2010 № 1970-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1970-17> (дата звернення 14 травня 2019 р.).
17. Наєм М., Лещенко С. Команда молодості Віктора Януковича. Українська правда. 2010. 12 березня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2010/03/12/4855815/> (дата звернення 15 травня 2019 р.).
18. Наєм М., Лещенко С. Орбіти уряду Миколи Азарова. Українська правда. 2010. 13 березня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2010/03/13/4859050/> (дата звернення 15 травня 2019 р.).
19. Єременко А., Ведернікова І. та ін. Back to U\$R. Зеркало недели. 2010. 12 марта. URL: https://zn.ua/POLITICS/back_to_ur.html (дата звернення 15 травня 2019 р.).
20. Указ Президента України від 23.03.2010 № 403/2010. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/403/2010> (дата звернення 15 травня 2019 р.).
21. Указ Президента України від 23.03.2010 № 438/2010. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/438/2010> (дата звернення 15 травня 2019 р.).
22. Янукович залишив собі Богатирьову. Українська правда. 2010. 6 квітня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/04/6/4913545/> (дата звернення 15 травня 2019 р.).
23. Угода між Україною та Російською Федерацією з питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України (21.04.2010). URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_359 (дата звернення 15 травня 2019 р.).
24. Наєм М., Лещенко С. Виктор Янукович провернул бартер исторического масштаба. Українська правда. 2010. 22 квітня. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2010/04/22/4954993/> (дата звернення 15 травня 2019 р.).
25. На Хрещатик вийшли солдати і танки. Кораблі ЧФ РФ йдуть в Одесу. Українська правда. 2010. 4 травня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/05/4/5007435/> (дата звернення 15 травня 2019 р.).
26. Перший парад Януковича. Українська правда. 2010. 9 травня. URL: <https://www.pravda.com.ua/photo-video/2010/05/9/5023472/> (дата звернення 15 травня 2019 р.).
27. Указ Президента України від 17.11.2003 № 1310/2003. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1310/2003> (дата звернення 15 травня 2019 р.).
28. Указ Президента України від 07.07.2005 № 1062/2005. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1062/2005> (дата звернення 15 травня 2019 р.).
29. Правоохоронители заинтересовались финансовой «дружбой» Одесского облсовета и «Имэксбанка». URL: <http://dumskaya.net/news/istoriya-odnogo-parazita-ili-kak-imeksbank-oblas-045488/> (дата звернення 15 травня 2019 р.).
30. Центральна виборча комісія. Постанова від 05.11.2009 № 256. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0256359-09> (дата звернення 15 травня 2019 р.).
31. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31.03.2010 № 727-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/727-2010-%D1%80> (дата звернення 15 травня 2019 р.).
32. Указ Президента України від 27.04.2010 № 573/2010. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573/2010> (дата звернення 15 травня 2019 р.).
33. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.06.2010 № 1142-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1142-2010-%D1%80> (дата звернення 15 травня 2019 р.).
34. Указ Президента України від 20.08.2010 № 841/2010. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/841/2010> (дата звернення 15 травня 2019 р.).
35. До списку кандидатів ПР Одеської облради увійшли начальник Генштабу ЗСУ та син Костусєва. Дзеркало тижня. 2011. 14 січня. URL: https://dt.ua/POLITICS/do_spisku_kandidativ_pr_odeskoyi_oblradi_uviyshli_nachalnik_genshtabu_zsu_ta_sin_kostuseva.html (дата звернення 15 травня 2019 р.).
36. ВР ухвалила засади внутрішньої та зовнішньої політики. Уніан. 2010. 2 липня. URL: <https://www.unian.ua/politics/375230-vr-uhvalila-zasadi-vnutrishnoji-ta-zovnishnoji-politiki.html> (дата звернення 15 травня 2019 р.).
37. Янукович підписав відмову України від НАТО. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/yanukovich-pidpisav-vidmovu-ukrayini-vid-nato.html> (дата звернення 15 травня 2019 р.).
38. Закон про відмову України від НАТО набув чинності. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/zakon-pro-vidmovu-ukrayini-vid-nato-nabuv-chinnosti.html> (дата звернення 15 травня 2019 р.).
39. Голову Міноборони відправлять у відставку? Дзеркало тижня. 2011. 14 січня. URL: https://dt.ua/ARCHIVE/golovu_minoboroni_vidpravlyat_u_vidstavku_.html (дата звернення 15 травня 2019 р.).
40. Янукович має намір радикально покарати міністра оборони. Дзеркало тижня. 2011. 14 січня. URL: https://dt.ua/ARCHIVE/yanukovich_mae_namir_radikalno_pokarati_ministra_oboroni.html (дата звернення 15 травня 2019 р.).
41. Менделєєв Д. Армия: вопрос с баней решен — бани не будет... Зеркало недели. 2010. 9 июля. URL: https://zn.ua/POLITICS/armiya_vopros_s_baney_reshen_bani_ne_budet.html (дата звернення 15 травня 2019 р.).

42. ЧФ РФ почав виплачувати борги до бюджету України. URL: <https://daily.rbc.ua/ukr/show/chf-rf-nachal-vyplachivat-dolgi-v-byudzheth-ukrainy-23102010144800> (дата звернення 15 травня 2019 р.).
43. Ежель збирається вчитися воювати разом з Росією. Українська правда. 2010. 16 листопада. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/11/16/5573477/> (дата звернення 15 травня 2019 р.).
44. Українські та російські військові на 2011 рік запланували більше 80 спільних заходів. Дзеркало тижня. 2011. 16 лютого. URL: https://dt.ua/POLITICS/ukrayinski_ta_rosiyski_viyskovi_na_2011_rik_zaplanuvali_bilshe_80_spilnih_zahodiv.html (дата звернення 15 травня 2019 р.).
45. Кремль хоче крейсер «Україна» задарма. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news/2011/02/110227_rus_ukr_navy_oh.shtml (дата звернення 15 травня 2019 р.).
46. Українська армія збирається піти російським шляхом. Українська правда. 2011. 27 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2011/02/27/5965078/> (дата звернення 15 травня 2019 р.).
47. Шудря А. Дрейф України на захід привів на Схід. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news/2011/03/110301_army_russia_it (дата звернення 15 травня 2019 р.).
48. Українських військових навчатимуть у російському Генштабі. Дзеркало тижня. 2011. 20 квітня. URL: https://dt.ua/ARCHIVE/ukrayinskih_viyskovih_navchatimut_u_rosiyskomu_genshtabi.html (дата звернення 15 травня 2019 р.).
49. Указ Президента України від 10.06.2010 № 678/2010. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/678/2010> (дата звернення 15 травня 2019 р.).
50. Указ Президента України від 02.11.2010 № 1005/2010. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1005/2010> (дата звернення 16 травня 2019 р.).
51. Украинский ВПК сменит приоритеты. URL: <http://www.dsnews.ua/politics/art44041> (дата звернення 16 травня 2019 р.).
52. Скандалний міністр оборони став українцем лише 6 років тому. Українська правда. 2012. 11 квітня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2012/04/11/6962527/> (дата звернення 16 травня 2019 р.).
53. Регіонал у Раді розбив голову БЮТівцю? Українська правда. 2008. 15 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2008/02/15/3374825/> (дата звернення 16 травня 2019 р.).
54. У Раді сталася бійка. Ламали двері, били скло. Українська правда. 2008. 12 листопада. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2008/11/12/3608636> (дата звернення 16 травня 2019 р.).
55. Лещенко С. Янукович поставив торгувати зброєю костолома з московським корінням. Українська правда. 2010. 10 червня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2010/06/10/5128653/> (дата звернення 16 травня 2019 р.).
56. Лещенко С. Розкол команди Януковича: «Донецькі» проти групи «РосУкрЕнерго». Українська правда. 2010. 24 вересня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2010/09/24/5409700/> (дата звернення 16 травня 2019 р.).
57. Гриценко: Бійка в Раді була спланованою, і правових наслідків не буде. Дзеркало тижня. 2011. 14 січня. URL: https://dt.ua/POLITICS/gritsenko_biyka_v_radi_bula_splanovanoyu_i_pravovih_naslidkiv_ne_bude_.html (дата звернення 16 травня 2019 р.).
58. Нічне побоїще в парламенті між Партією регіонів і БЮТ. Фото. Відео. Українська правда. 2010. 16 грудня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2010/12/16/5683100/> (дата звернення 16 травня 2019 р.).
59. БЮТівці розписали, як їх били регіонали. Українська правда. 2010. 18 грудня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/12/18/5690879/> (дата звернення 16 травня 2019 р.).
60. Щербина С. Методи влади: депутат-регіонал побив людину офісним кріслом. Українська правда. 2010. 18 грудня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2010/09/21/5400880/> (дата звернення 16 травня 2019 р.).
61. Верховна Рада України. Стенограма пленарного засідання. 24 вересня 2010 р. URL: <https://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/988.html> (дата звернення 16 травня 2019 р.).
62. Указ Президента України №1085/2010. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/10852010-12181> (дата звернення 16 травня 2019 р.).
63. Указ Президента України від 28.12.2010 № 1245/2010. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1245/2010> (дата звернення 16 травня 2019 р.).
64. Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2010 № 1221. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1221-2010-%D0%BF> (дата звернення 16 травня 2019 р.).
65. Кабмін створив «Укроборонпром». Економічна правда. 2010. 30 грудня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2010/12/30/264360/> (дата звернення 16 травня 2019 р.).
66. Постанова Кабінету Міністрів України від 19.01.2011 № 53. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/53-2011-%D0%BF> (дата звернення 16 травня 2019 р.).
67. Постанова Кабінету Міністрів України від 06.04.2011 № 374. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-2011-%D0%BF> (дата звернення 16 травня 2019 р.).
68. Постанова Кабінету Міністрів України від 13.06.2012 № 531. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/531-2012-%D0%BF#n5> (дата звернення 16 травня 2019 р.).
69. Постанова Кабінету Міністрів України від 31.03.2015 № 269. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/269-2015-%D0%BF#n8> (дата звернення 16 травня 2019 р.).
70. Постанова Кабінету Міністрів України від 15.06.2015 № 393. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393-2015-%D0%BF#n8> (дата звернення 16 травня 2019 р.).
71. Указ Президента України від 04.01.2011 № 1/2011. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1/2011> (дата звернення 16 травня 2019 р.).
72. Указ Президента України від 04.01.2011 № 2/2011. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2/2011> (дата звернення 16 травня 2019 р.).
73. Постанова Верховної Ради України від 04.02.2011 № 3007-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3007-17> (дата звернення 16 травня 2019 р.).

74. Указ Президента України від 08.06.2011 № 658/2011. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658/2011> (дата звернення 16 травня 2019 р.).
75. Як створюювся Укроборонпром. URL: https://censor.net.ua/forum/3063017/yak_stvoryuvavsya_ukroboronprom (дата звернення 16 травня 2019 р.).
76. Постанова Кабінету Міністрів України від 09.06.2011 № 654. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2011-%D0%BF> (дата звернення 16 травня 2019 р.).
77. Кабінет Міністрів України утворив Міжвідомчу комісію з реструктуризації підприємств ОПК. URL: <http://www.ukrspecsexport.com/index/view/page/343/lang/ua/id/420> (дата звернення 16 травня 2019 р.).
78. Постанова Кабінету Міністрів України від 31.08.2011 № 993. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993-2011-%D0%BF> (дата звернення 17 травня 2019 р.).
79. Товстиженко А. «Продажна» реформа армії. Дзеркало тижня. 2011. 16 вересня. URL: https://dt.ua/POLITICS/prodazhna_reforma_armiyi.html (дата звернення 17 травня 2019 р.).
80. Янукович прийде на серйозну розмову до Азарова і К-. Українська правда. 2011. 28 жовтня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2011/10/28/6712821/> (дата звернення 17 травня 2019 р.).
81. Кабмін ждегт большая чистка. Сегодня. 2011. 31 октября. URL: <https://www.segodnya.ua/politics/kabmin-zhdet-bolshaja-chistka.html> (дата звернення 17 травня 2019 р.).
82. Янукович досі міркує, кого б завтра звільнити. Дзеркало тижня. 2011. 1 листопада. URL: https://dt.ua/POLITICS/yanukovich_dosi_mirkuje_kogo_b_zavtra_zvilniti.html (дата звернення 17 травня 2019 р.).
83. М.Єжель всю енергію витрачає на скандали – М.Азаров. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/514610-m-egyel-vsyu-energiyu-vitrachae-na-skandali--m.azarov> (дата звернення 17 травня 2019 р.).
84. Указ Президента України від 08.02.2012 № 70/2012. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/70/2012> (дата звернення 17 травня 2019 р.).
85. Указ Президента України від 24.02.2012 № 151/2012. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/151/2012> (дата звернення 17 травня 2019 р.).
86. Указ Президента України від 03.04.2013 № 183/2013. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/2013> (дата звернення 17 травня 2019 р.).
87. Указ Президента України від 03.04.2013 № 184/2013. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/184/2013> (дата звернення 17 травня 2019 р.).
88. Указ Президента України від 11.05.2015 № 262/2015. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/262/2015> (дата звернення 17 травня 2019 р.).
89. Генпрокуратура України викликає на допит экс-міністра оборони Єжеля. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/365684.html> (дата звернення 17 травня 2019 р.).
90. ГПУ провела в Міноборони вилучення документів, пов'язаних із діяльністю Єжеля. Дзеркало тижня. 2013. 13 листопада. URL: https://dt.ua/POLITICS/gpu-provela-v-minoboroni-viyimku-dokumentiv-pov-yazanih-z-diyalnistyu-vezhelya-131826_.html (дата звернення 17 травня 2019 р.).
91. ГПУ розслідує діяльність Гриценка, Лебедева та Саламатіна як міністрів оборони. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/1665760-gpu-rozslidue-diyalnist-gritsenka-lebede_va_i_salamatina_yak_ministriv_oboroni_1941165.html (дата звернення 17 травня 2019 р.).
92. Ухвала Солом'янського районного суду м. Києва від 05.07.2018 № 1-кп\760\364\18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75266710> (дата звернення 17 травня 2019 р.).
93. Генпрокуратура пред'явила підозру экс-міністру оборони Єжелю. Дзеркало тижня. 2014. 13 серпня. URL: https://dt.ua/UKRAINE/genprokuratura-pred-yavila-pidozru-eks-ministru-oboroni-vezhelyu-148647_.html (дата звернення 17 травня 2019 р.).
94. Генеральною прокуратурою України повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення колишньому Міністру оборони України. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=170580 (дата звернення 17 травня 2019 р.).
95. Україна оголосила в розшук колишніх глав Міноборони Лебедева і Єжеля, а також экс-начальника Генштабу Ільїна. Дзеркало тижня. 2016. 14 березня. URL: https://dt.ua/UKRAINE/ukrayina-ogolosila-v-rozshuk-kolishnih-glav-minoboroni-lebedyeva-i-vezhelya-a-takozh-eks-nachalnika-genshtabu-ilyina-202402_.html (дата звернення 17 травня 2019 р.).
96. Экс-міністр Єжель переховується в Білорусі і отримує українську пенсію. Дзеркало тижня. 2016. 15 березня. URL: https://dt.ua/POLITICS/eks-ministr-vezhel-perehovuyetsya-v-bilorusi-i-otrimuye-ukrayinsku-pensiyu-202521_.html (дата звернення 17 травня 2019 р.).
97. Суд дозволив прокуратурі провести заочне розслідування стосовно экс-міністра оборони Єжеля. Дзеркало тижня. 2016. 22 серпня. URL: https://dt.ua/UKRAINE/sud-dozvoliv-prokuraturi-provesti-zaochne-rozsliduvannya-stosovno-eks-ministra-oboroni-vezhelya-216911_.html (дата звернення 17 травня 2019 р.).
98. ГПУ завершила заочне розслідування стосовно экс-міністра оборони Єжеля. Дзеркало тижня. 2016. 27 вересня. URL: https://dt.ua/UKRAINE/gpu-zavershila-zaochne-rozsliduvannya-stosovno-eks-ministra-oboroni-vezhelya-220070_.html (дата звернення 17 травня 2019 р.).
99. Юрій Луценко. Перший заочний процес над міністром Януковича. URL: <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=610151939183985&set=a.139021569630360&type=3&theater> (дата звернення 17 травня 2019 р.).
100. Лариса Сарган. АПД. Наступне засідання суду перенесено на 18 серпня. Причина – захисник колишнього міністра оборони Єжеля не може ознайомитися з матеріалами. URL: <https://www.facebook.com/LarysaSargan/posts/1555084087898443> (дата звернення 17 травня 2019 р.).